

Rīgā 24.04.2020

Nr. 2020/17

Latvijas Republikas Satversmes tiesas

Tiesnesim Artūram Kučam

Jura Alunāna ielā 1

Rīgā, LV-1010

Rīgā 2020.gada 24.aprīlī

viedoklis

(lietā Nr. 2019-32-01 “Par Latvijas Sodū izpildes kodeksa 49.² panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta otrajam teikumam un 96. pantam”).

Atsaucoties uz Jūsu 2020.gada 24.marta lēmumu par pieaicināto personu lietā Nr.2019-32-01, ar kuru nevalstiskā organizācija “Latvijas Cilvēktiesību centrs” tika atzīta par pieaicināto personu minētajā lietā, kā arī uzaicināta rakstveidā izteikt viedokli par Latvijas Sodū izpildes kodeksa 49.² panta pirmās daļas (turpmāk – apstrīdētā tiesību norma) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta otrajam teikumam un 96.pantam, kā arī citiem jautājumiem, kuriem pēc tās ieskata varētu būt nozīme lietā, sniedzam šādu viedokli¹:

1. Apstrīdētā tiesību norma izslēdz no sava tvēruma personas, kuras izcieš sodu slēgtā cietuma soda izciešanas režīmā (zemākajā, vidējā un augstākajā pakāpē), kā arī daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē. Ņemot vērā to, ka likumdevējs “klusē” attiecībā uz šo personu tiesībām ar rakstveida iesniegumu brīvības atņemšanas iestādes priekšniekam lūgt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju sakarā ar tuva radnieka nāvi vai smagu slimību, kas apdraud slimā dzīvību, uzskatāms, ka tām tiesības īslaicīgi

¹ Sniedzot savu viedokli, vēlamies atzīmēt, ka apstrīdētās tiesību normas vēsturiskā analīze, kā arī tajā iekļautais tiesību ierobežojums *per se* un brīvības atņemšanas soda izciešanas režīmu Latvijas Republikā raksturojums ir pietiekami detalizēti iztirzāts gan konstitucionālajā sūdzībā, gan Saeimas atbildes rakstā, tādēļ Latvijas Cilvēktiesību centrs to neatkārtos, tā vietā pievēršoties tiesību normas satversmības saturiskajām niansēm. Tāpat uzskatām, ka, ciktāl lietas Nr. 2019-32-01 kodols atbilst, konceptuāli lieta analizējama Satversmes tiesas 2019.gada 7.novembra spriedumā lietā Nr.2018-25-01, kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas lietā Ēcis pret Latviju (*application no. 12879/09*) un Ploski pret Poliju (*application no. 26761/95*) pausto atziņu un izmantoto avotu kontekstā

atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju līdz piecām diennaktīm sakarā ar tuva radnieka nāvi vai smagu slimību, kas apdraud slimā dzīvību, ir atņemtas **absolūti**;

2. Ņemot vērā to, ka konstitucionālās sūdzības iesniedzējs saturiski neapstrīd tiesību normā iestrādāto mehānismu atļaujas pieprasīšanai vērsties pie brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka ar iesniegumu un ar to *de iure* saistīto amatpersonas rīcības brīvību un tās izlietošanas tiesiskajām niansēm (tajā skaitā tiesiskās vienlīdzību principu), minētais aspekts šajā viedoklī netiek analizēts;
3. Apstrīdētā tiesību norma skar notiesāto tiesības uz privāto dzīvi *sine dubio*;
4. Kriminālsoda izpildes institūts nav un nedrīkst būt saistīts ar pazemojošu apiešanos, cita veida necilvēcīgu izturēšanos, vai valsts patvaļīgi izvirzītiem ierobežojumiem. Nav pamata brīvības atņemšanas soda būtībā iekļaut tādus elementus, kuri tiešā un tiesiski pārbaudāmā veidā nebūtu saistīti ar kriminālsoda un tā izciešanas mērķiem;
5. Kā jau visos gadījumos, kad valsts izturas pret notiesātajiem “cilvēciski”, šāda rīcība veicina notiesāto soda izciešanu saskaņā ar soda mērķi un resocializāciju. Pretēja valsts nostāja var izraisīt attiecīgi pretēju reakciju – notiesātie var uzskatīt, ka valsts neizturas cieņpilni pret viņu kā cilvēku pamatvērtībām;
6. Tuva radnieka nāve vai smaga slimība kā personas privātās dzīves elements ir dzimumneitrāls, respektīvi, prezumējams, ka attiecīgā nelaime vienādi negatīvi ietekmē visas personas neatkarīgi no dzimuma. Tāpat prezumējams, ka šādu apstākļu iestāšanās gadījumā visas personas (cilvēki) jūt sāpes un citādi morāli un garīgi cieš. Mātes nāve ir traģēdija personas dzīvē neatkarīgi no atrašanās vietas, pagātnes un citiem faktiskajiem apstākļiem. Tāpat arī prasība atvadīties no mātes nāves gadījumā ir beznosacījuma, respektīvi, valsts nav tiesīga vērtēt personas patieso saikni ar māti, iepriekšējo tikšanos biežumu, sniegtu palīdzību u.tml. Pretējais uzskats, mūsaprāt, uzskatāms par nehumānu un, tādējādi, nedemokrātisku;
7. Ņemot vērā iepriekšējā punktā norādīto prezumpciju, valstij ir tiesisks un morāls (humāns) pienākums vienādi respektēt šo privātās dzīves elementu neatkarīgi no personas dzimuma un citiem faktiskajiem apstākļiem;
8. Konstitucionālajā sūdzībā tās iesniedzējs Juris Krasovskis norādīja, ka viņš vēlējās atvadīties no savas mātes Ligitas Krasovskas, kura nomira 2019.gada 8.jūnijā viņam atrodoties Rīgas Centrālcietumā. Personas attiecības ar savu māti ne vien ietilpst privātās dzīves tvērumā, bet veido tās kodolu – tādēļ tās ir aizsargājamas maksimāli plaši. Nedz privātajai, nedz publiskajai personai nav leģitīmu tiesību atņemt **pilnībā** personai iespēju klātienē atvadīties no savas mātes viņas nāves gadījumā;
9. Saistībā ar Latvijas Republikā paredzēto brīvības atņemšanas soda izciešanas kārtību notiesātajiem vīriešiem salīdzinājumā ar sievietēm esam snieguši savu konceptuālo viedokli Satversmes tiesas lietā Nr. 2018-25-01 un pieturamies pie tā, tajā skaitā attiecībā uz šo atziņu: “iespēja piedalīties tēva, mātes vai bērnu bērēs valstij ir jānodrošina notiesātajiem neatkarīgi no dzimuma vai pastrādātā noziedzīgā nodarījuma”;
10. Ņemot vērā to, ka minētajā lietā Satversmes tiesa nosprieda “atzīt Latvijas Sodu izpildes kodeksa 50.⁴ pantu, ciktāl tajā paredzētajai atšķirīgajai attieksmei pret notiesātajiem vīriešiem nav objektīva un saprātīga pamata, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 91.pantam un spēkā neesošu no 2021.gada

1.maija”, atzīstams, ka likumdevējam ir pienākums rast jaunu tiesisko regulējumu arī attiecībā uz to notiesāto tiesībām uz privāto dzīvi, kuri izcieš un, iespējams, izcietīs sodu slēgtajos cietumos. Šajā ziņā likumdevējam Satversmes tiesas spriedumā lietā Nr.2018-25-01 paustās atziņas *ex officio* jāpiemēro arī apstrīdētās normas kontekstā kopsakarā ar Latvijas Soduzpildes kodeksa 50.⁵ pantu, ņemot vērā to, ka sievietes par tīša nozieguma izdarīšanu brīvības atņemšanas soda izciešanu uzsāk daļēji slēgtajā cietumā;

11. Ņemot vērā iepriekš minētos argumentus, uzskatāms, ka apstrīdētā norma *de facto* nostāda notiesātos vīriešus (tos no viņiem, kuri sodu izcieš slēgtajā cietumā) mazāk labvēlīgā situācijā attiecībā uz tiesībām lūgt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju līdz piecām diennaktīm sakarā ar tuva radnieka nāvi vai smagu slimību, kas apdraud slimā dzīvību, salīdzinot ar notiesātajām sievietēm (it īpaši ar tām, kuras ir notiesātas par tādiem noziegumiem, par kuriem vīrieši izcietu sodu slēgtajā cietumā);
12. Notiesāto sieviešu, kas izcieš sodu daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē (sievietes, kas notiesātas ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums)) tiesības īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju sakarā ar tuva radnieka nāvi vai smagu slimību, kas apdraud slimā dzīvību, pilnīgs ierobežojums aplūkojams Satversmes 96.panta kontekstā. Visas iepriekšminētās atziņas pilnā mērā attiecināmas arī uz šo personu grupu. Diskriminācijas aizlieguma princips šajā gadījumā nav piemērojams, jo notiesāto sieviešu grupas atšķirīgajās soda izciešanas režīma pakāpēs neatrodas vienādos vai salīdzināmos apstākļos.
13. ANO Minimālo standarta noteikumu par izturēšanos pret ieslodzītajiem (Nelsona Mandela noteikumi)² 70.punkts nepārprotami nosaka, ka gadījumos, kad apstākļi to pieļauj, ieslodzītajam ir jāļauj, pavadībā vai vienatnē, apmeklēt tuva radnieka vai cita tuvinieka bēres.³ Tāpat arī Eiropas Padomes Ministru komitejas 2006.gada 11.janvāra rekomendācijas Rec(2006)2 dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem⁴ 24.7.apakšpunktā ir noteikts pienākums jebkad, ja apstākļi atļauj (*whenever circumstances allow*), saskaņot (pēc būtības – atļaut) notiesātā iespēju vai nu konvoja pavadībā vai patstāvīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju, lai apmeklētu slimo tuvinieku vai piedalītos tuvinieku bērēs, vai arī citu humānu iemeslu dēļ. Jāatzīst, ka minētajos tiesību avotos tiesības īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas teritoriju ir saistītas ar apstākļu izvērtēšanu (piemēram, bēgšanas riski), tādējādi noteicošo tiesisko nozīmi šajā gadījumā iegūst samērīguma princips;
14. Nav pamata nepielietot klasisko cilvēktiesību ierobežojuma pamatotības izvērtēšanas metodoloģiju arī šajā lietā, proti, jāanalizē mērķa leģitimitāte un samērīguma principa tiesiskie elementi. Ja mērķa leģitimitāte attiecībā uz brīvības atņemšanas iestādes teritorijas atstāšanu neprasa pārmērīgu detalizāciju, proti, sabiedrības drošība ir pietiekams apsvērums Satversmes

² United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). ANO Ģenerālās asamblejas 2015.gada 17.decembra rezolūcija 70/175. Pieejama: <https://undocs.org/A/RES/70/175> (aplūkots 2020.gada 13.aprīlī)

³ Minēto noteikumu 70.punkta otrais teikums oriģinālvalodā nosaka: “Whenever circumstances allow, the prisoner should be authorized to go, either under escort or alone, to the bedside of a near relative or significant other who is critically ill, or to attend the funeral of a near relative or significant other”

⁴ Pieejams: <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae> (aplūkots 2020.gada 20.aprīlī)

116.panta kontekstā, tad attiecībā uz samērīgumu šajā lietā ir nepieciešams izvērtējums. Uzskatām, ka, ņemot vērā lietas apstākļus, šis izvērtējums saturiski reducējams līdz valsts pienākumam pamatot, ka nepastāv saudzējošāks jeb mazāk ierobežojošs līdzeklis izvīrītā mērķa sasniegšanai. Absolūts ierobežojums tikai ļoti retos gadījumos var izrādīties pamatots, un, kā jau tika norādīts iepriekš, šajā lietu kategorijā tas nav pieļaujams, ņemot vērā privātās dzīves attiecīgās izpausmes nozīmīgumu katram cilvēkam. Nedz no apstrīdētās tiesību normas *travaux préparatoires*, nedz no citiem ticamiem avotiem Latvijas Cilvēktiesību centram nav pieejama informācija par to, ka valsts objektīvi nebūtu spējīga nodrošināt konvojēšanu personām no brīvības atņemšanas iestādes līdz vietai, kur notiktu atvadīšanās no mirušā radnieka;

15. Tiesību īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju nodrošināšana nerada valstij nesamērīgu slogu – šī procedūra īstenojama, nogādājot konvoja pavadībā personu līdz attiecīgajai ceremonijas vietai un atpakaļ. Jāatgādina, ka konvojēšana praksē jau notiek, piemēram, nogādājot personas uz tiesas sēdi. Tāpat arī kā samērīgāks izvērtējams Saeimas 2020.gada 13.marta Atbildes rakstā Nr.612.1-10-13/20 (turpmāk – atbildes raksts) izvīrītais mehānisms, kad personai tiktu nodrošināta iespēja atvadīties no tuva radnieka brīvības atņemšanas soda izciešanas vietas teritorijā;
16. Samērīgāks risinājums varētu būt personas iepriekšējā pārvietošana uz to brīvības atņemšanas vietu, kura ir tuvāka vietai, kurā, piemēram, norisināsies bērū ceremonija;
17. Ar skepsi un ciešu skatījumu uz notiesāto nodarbinātības līmeni apsverams būtu jautājums par noteiktas maksas ieviešanu par konvojēšanas nodrošināšanu (ASV modelis), ko varētu paredzēt atkarībā no notiesātās personas mantiskā stāvokļa;
18. Šajā viedoklī minētās garantijas attiecināmas arī uz personām, kuras atrodas apcietinājumā;
19. Šajā viedoklī minētās garantijas atzīstamas arī attiecībā uz personām “*in loco parentis*” jeb personām, kas ir bijušas vecāku vietā un pildīja vismaz daļu no likumīgajiem pienākumiem, kas būtu bijis jāpilda vecākiem, un persona viņas par tādām arī atzīst.

Ņemot vērā minēto, secinām, ka:

- 1) apstrīdētā tiesību norma veido netiešu diskrimināciju, nepamatoti nostādot notiesātos vīriešus, kuri izcieš sodu slēgtā cietuma soda izciešanas režīmā (zemākajā, vidējā un augstākajā pakāpē), kā arī daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē, mazāk labvēlīgā situācijā attiecībā uz iespēju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju sakarā ar tuva radnieka nāvi vai smagu slimību, kas apdraud slimā dzīvību;
- 2) nesamērīgi ierobežo personas tiesības uz privāto dzīvi, ciktāl atņem pilnīgi tiesības atvadīties no mātes viņas nāves gadījumā. Turklāt šis ierobežojums nav nepieciešams demokrātiskajā sabiedrībā un nav pamata (indikāciju) uzskatīt, ka pastāv sabiedrības ievērojamas daļas spiedošs sociāls pieprasījums (*pressing social need*)⁵ pēc šāda ierobežojuma;
- 3) Saeimas atbildes rakstā piedāvātais mehānisms visiem notiesātajiem neatkarīgi no soda izciešanas režīma un arī apcietinātajiem atvadīties no miruša radnieka

⁵ ECT spriedumos lietotā jēdziena “pressing social need” tulkojums - "neatliekama sabiedrības vajadzība" - nepilnīgi izsaka jēdziena būtību.

ieslodzījuma vietas teritorijā uzskatāma par samērīgu, taču tikai tajā gadījumā, ja minētā procedūra tiks nodrošināta netraucēti no brīvības atņemšanas iestādes un citu iestāžu pārstāvjiem, ievērojot visas privātuma vajadzības, ko būtu saprātīgi sagaidīt attiecīgajā ceremonijā ārpus brīvības atņemšanas vietas.

Uzskatām, ka apstrīdētā tiesību norma spēkā esošajā redakcijā neatbilst Latvijas Republikas Satversmes 91.panta otrajam teikumam un 96.pantam.

Latvijas Cilvēktiesību centra direktore

Anhelita Kamenska

Oļševskis
67039293; edgars@humanrights.org.lv